

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито критерії, показники та рівні сформованості екологічних цінностей у майбутніх учителів початкової школи. Визначено взаємозв'язок між компонентами екологічних цінностей та їх критеріями й показниками.

Ключові слова: майбутні вчителі початкової школи, критерії, показники сформованості екологічних цінностей.

Екологічні цінності у певному сенсі відображають спосіб існування особистості, її екологічні ідеали, норми, екологічні засоби, цілі та становлять стрижень її свідомості, є імпульсом до еколого-педагогічних дій, вчинків, професійної поведінки. Таким чином, екологічні цінності майбутніх учителів початкової школи, безперечно, мають зовнішній прояв, а отже, зовнішні ознаки, на підставі яких можна здійснювати оцінювання сформованості економічних цінностей у вчителя початкової школи. Відтак, ми говоримо про критерії, що виражають загальні сутнісні ознаки, за якими можна впізнати, визначити й описати компоненти екологічних цінностей майбутнього вчителя. Сукупність критеріїв має досить повно охоплювати всі суттєві характеристики досліджуваного феномена. До них ми можемо віднести емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-творчий, які мають однозначно відповідне співвідношення за компонентами екологічних цінностей і можуть з ними збігатися за назвою та розподілом (але критеріїв може бути й більше, ніж визначених компонентів) [3, с. 118]. У цьому випадку діє принцип раціональності організації наукового дослідження. Кожний виділений критерій є зразком для порівняння з реальними явищами. За його допомогою можна встановити ступінь відповідності реального рівня сформованих екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи (КГ) експериментально сформованому (ЕГ). Показник – це окремі якісні й кількісні характеристики критерію. Визначаючи показники, потрібно дотримувалися таких вимог: чіткість змісту показників, можливість їх виміряти; системність показників, яка забезпечує найбільш повну характеристику досліджуваного процесу, гнучкість, адаптивність, здатність відобразити всі можливі зміни об'єкта; результативність. Показник і критерій завжди пов'язані між собою, про що у науковій літературі говорить таке словосполучення, як “критерій та його показник”. Показник вимірювання демонструє розвинутість того чи іншого критерію екологічної цінності та фіксується числом, отриманим унаслідок вимірювання, за допомогою якого можна оцінити якість сформованого компонента екологічної цінності.

Мета статті – визначити критерії, показники та рівні для оцінювання компонентів екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Емоційно-мотиваційний компонент: потреба у засвоєнні еколого орієнтованих знань, спонукання до еколого-педагогічних дій, інтерес до власних можливостей і здібностей здійснювати майбутню еколого-педагогічну діяльність та наявність позитивного емоційного ставлення до неї, емоційної оцінки.

Одним із найважливіших аспектів емоційно-мотиваційного компонента екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи є формування позитивної мотивації еколого-педагогічної діяльності.

Необхідно зазначити, що мотиваційній сфері особистості присвячено чимало наукових досліджень (В. Ковальов, О. Леонт'єв, А. Маркова, С. Рубінштейн, В. Семиченко, І. Сергєєв та ін.).

На нашу думку, можна виділити такі мотиви еколого-педагогічної діяльності: соціальні – стосуються реального внеску у збереження здоров'я та поліпшення екологічного стану навколишнього середовища тощо; власне еколого-педагогічні – мотиви, що стосуються безпосередньо еколого-педагогічної діяльності (відповідність здібностей учителя змісту еколого-педагогічної діяльності, різноманітність і самостійність постановки та розв'язання еколого-педагогічних проблем у початковій школі тощо); мотиви особистісного розвитку – необхідність долати труднощі, можливість реалізувати свій творчий потенціал у вирішенні еколого орієнтованих проблем тощо.

У структурі емоційно-мотиваційного компонента не менш важливе значення має процес усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи сутності проблеми формування екологічних цінностей у процесі професійної підготовки, що сприятиме налаштуванню студентів на успішне оволодіння ними.

Отже, емоційно-мотиваційний компонент у структурі екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи включає потребу у засвоєнні екологічних знань, спонукання до еколого-педагогічних дій, інтерес до власних можливостей і здібностей здійснювати майбутню еколого-педагогічну діяльність та наявність позитивного емоційного ставлення до неї, емоційної оцінки. Важливо, щоб у цій системі мотивів еколого орієнтовані мотиви посідали чільне місце, активізуючи майбутніх учителів початкової школи до здійснення еколого-педагогічної діяльності.

Критерієм для оцінювання *когнітивного компонента* формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи визначаємо еколого орієнтовані знання майбутніх фахівців.

Ефективність професійної праці вчителя початкової школи й еколого-педагогічної діяльності як її складника забезпечується, насамперед, рівнем засвоєння професійних знань. Обґрунтування складу професійних, психолого-педагогічних знань учителя – предмет досліджень багатьох учених (Ю. Бабанський, І. Журавльов, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, В. Паламарчук, Г. Сухобська та ін.), узагальнені вимоги до цих знань зафіксовано в навчальних програмах і освітньо-кваліфікаційних характеристиках.

Так, майбутній учитель початкової школи має володіти цілим комплексом відповідних знань, але за логікою дослідження зосередимо увагу на знаннях, які сприяють становленню екоцілісної особистості зазначеного фахівця.

Формування екоцілісної особистості майбутнього вчителя початкової школи має здійснюватися з урахуванням сучасних наукових знань про людину, її екологічні взаємозв'язки із біосферою і Всесвітом, роль екології людини у формуванні культури особистості як основи забезпечення стабілізації екологічної рівноваги біосфери.

Здійснення еколого орієнтованої та еколого-педагогічної діяльності, безперечно, потребує засвоєння системи узагальнених еколого орієнтованих знань, які є ядром творчої основи діяльності вчителя початкової школи. Зазначена діяльність неможлива без наукових знань про людину і природу, специфіку їх взаємодії, механізми, що визначають здоров'я, тощо.

Важливого значення у формуванні еколого орієнтованих знань у майбутніх фахівців початкової освіти набуває процес інтеграції природничо-наукових, психолого-педагогічних і методико-природничих знань екологічної спрямованості.

Природничо-наукові знання дають уявлення про біосферу, місце в ній людини та її екологічні зв'язки, поняття про здоров'я людини. Психолого-педагогічні знання еко-

логічної спрямованості включають знання вікових особливостей молодших школярів, основ педагогічної майстерності в контексті здійснення еколого-педагогічної діяльності в початковій школі. Методико-природничі знання екологічної спрямованості передбачають знання форм, методів, прийомів, відповідних методик щодо підвищення ефективності природознавчої підготовки молодших школярів екологічного характеру.

Отже, когнітивний компонент екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи є базовим для решти компонентів, оскільки знання воно підкріплює спрямованість еколого-педагогічної діяльності вчителя, його ціннісне ставлення до навколишнього середовища і здоров'я.

Критерій **діяльнісного компонента** екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи – регуляція майбутньої еколого-педагогічної діяльності та поведінки на основі екологічних цінностей майбутнього фахівця.

Процес формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи не вичерпується тільки набуттям знань про природу й людину, їм необхідно опанувати способи діяльності. Тому розвиток цього компонента екологічних цінностей здійснюється на основі вмінь і навичок, оскільки окреслені способи діяльності надають знанням дієвості.

У психолого-педагогічній літературі наведено такі класифікації умінь: навчально-організаційні, навчально-інформаційні та навчально-інтелектуальні вміння (Ю. Бабанський); пізнавальні, практичні, організаційні, самоконтролю та оцінні (А. Усова); гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні та організаційні вміння (Н. Кузьміна) тощо [2].

Ю. Бойчук, спираючись на структуру вмінь, що є критерієм професійної компетентності вчителя загалом, а також на визначені в науковій літературі вміння, необхідні для здійснення еколого-валеологічної професійної діяльності, виділив шість груп взаємопов'язаних еколого-валеологічних умінь, що має засвоїти майбутній учитель, а саме: гностичні, цілепокладання, аналітико-оцінні, прогностичні, проєктивні та практичні [1, с. 203–206].

Отже, еколого орієнтовані вміння майбутнього вчителя початкової школи можна визначити як сформовану в особистому досвіді здатність виконувати еколого-педагогічну діяльність, а окреслені Ю. Бойчуком групи еколого-валеологічних умінь ми беремо за основу при визначенні власних груп еколого орієнтованих умінь (табл. 1).

Таблиця 1

**Групи еколого орієнтованих умінь майбутнього вчителя початкової школи
(модифіковані за Ю. Бойчуком)**

Група еколого орієнтованих умінь	Складові групи
1	2
<i>Гностичні еколого орієнтовані вміння</i> – спрямовані на інтерпретацію і переробку еколого орієнтованої інформації відповідно до визначених цілей	– Уміння виявляти основні причини порушення екологічної рівноваги в навколишньому середовищі; – уміння знаходити подібності й відмінності в різноманітних екологічних та еколого-педагогічних ситуаціях; – уміння аналізувати чинники, що сприяють здійсненню екологізації освітнього простору в початковій школі

Продовження табл. 1

1	2
<i>Еколого орієнтовані вміння цілепокладання</i> – пов’язані із визначенням відповідних цілей в еколого орієнтованій діяльності для досягнення необхідних результатів	<ul style="list-style-type: none"> – Уміння осмислювати процес вирішення різноманітних еколого-педагогічних ситуацій у всіх їхніх зв’язках і відносинах; – уміння орієнтуватися на загальні принципи екологобезпечної поведінки педагога в різноманітних ситуаціях; – уміння здійснювати аналіз можливостей процесу екологізації освітнього простору в початковій школі
<i>Аналітико-оцінні еколого орієнтовані вміння</i> – націлюють на пошук раціональних шляхів розв’язання еколого орієнтованих ситуацій, осмислення поведінки людини та виявлення рівня її відповідності нормам та ідеалам еколого-педагогічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – Уміння аналізувати наукову та навчально-методичну літературу з метою її використання для розв’язання конкретних еколого-педагогічних ситуацій; – уміння аналізувати й оцінювати результати власної еколого-педагогічної діяльності та формулювати нові завдання; – уміння аналізувати й оцінювати результати еколого-педагогічної діяльності студентів (учнів) та формулювати нові завдання; – уміння досліджувати ефективність процесу екологізації освітнього простору в початковій школі
<i>Прогностичні еколого орієнтовані вміння</i> – передбачають володіння вчителем основними прогностичними методами (моделювання, мислетворче імітування картини розвитку того чи іншого явища, екстраполявання, висунення гіпотези тощо)	<ul style="list-style-type: none"> – Уміння прогнозувати наслідки впливу екологічних чинників навколишнього середовища на здоров’я людини; – уміння формулювати завдання щодо вирішення різноманітних екологічних та еколого-педагогічних ситуацій; – уміння прогнозувати результати процесу екологізації освітнього простору в початковій школі
<i>Проективні еколого орієнтовані вміння</i> – дають змогу забезпечити практичне втілення результатів педагогічного прогнозування в конкретні плани еколого орієнтованої педагогічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – Уміння виокремлювати еколого-педагогічні проблеми; – уміння обґрунтовувати способи їх практичного вирішення; – уміння проектувати еколого орієнтоване освітнє середовище в початковій школі
<i>Практичні еколого орієнтовані вміння</i> – пов’язані з функціональними можливостями суб’єкта, із його творчими та іншими здібностями в еколого орієнтованій та еколого-педагогічній діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – Уміння здійснювати самоконтроль екологічної та еколого-педагогічної діяльності; – уміння використовувати різні методики формування еколого орієнтованої особистості молодшого школяра; – уміння здійснювати процес екологізації освітнього простору в початковій школі на практиці

Отже, наведена сукупність еколого орієнтованих умінь і навичок, засвоєння яких необхідне для здійснення еколого-педагогічної діяльності, адекватного та успішного розв’язання різноманітних еколого орієнтованих педагогічних ситуацій, є складовою діяльнісного компонента екологічних цінностей.

Критерієм *рефлексивно-творчого компонента* екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи визначено інтелектуальну активність майбутнього

вчителя на основі самоаналізу, самоконтролю, самооцінки у співвіднесенні власних здатностей і можливостей свого реального “Я-екоціннісного” з ідеальним “Я-екоціннісним”, що вимагає майбутня еколого-педагогічна діяльність.

Формування рефлексивних умінь пов’язане, насамперед, із оцінкою та самооцінкою. Оцінка являє собою єдність двох складових – оцінювання й оцінки та має дві сторони – раціональну й емоційну. Почуттєве сприйняття навколишнього середовища безпосередньо пов’язане із самооцінкою. Вона передбачає, що особистість є і суб’єктом, який пізнає й оцінює себе, і об’єктом оцінювання, відповідно, таке виділення себе як об’єкта – основна характеристика поняття “самосвідомість”.

У рефлексивно-оцінній діяльності найважливіший пізнавальний процес – мислення, яке передбачає здатність аналізувати власну еколого-педагогічну поведінку та поведінку інших людей, розкривати їхні мотиви, прогнозувати поведінку в різних ситуаціях. Уміння бачити різні варіанти розв’язання еколого-педагогічних завдань і обирати з них одне, найбільш правильне, уміння планувати і здійснювати екологічну й еколого-педагогічну діяльність – усе це складники еколого орієнтованого мислення майбутнього вчителя. Останнє є підґрунтям майбутнього вчителя початкової школи при здійсненні екологічно доцільної поведінки у професійно-педагогічній діяльності, це специфічна діяльність студента, яка, спираючись на потреби й мотивацію, забезпечує оволодіння еколого орієнтованими знаннями, вміннями, формування необхідних особистісних якостей.

Отже, узагальнимо попередні міркування щодо критеріїв та показників сформованості компонентів екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи у табл. 2.

Таблиця 2

Критерії та показники сформованості компонентів екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи

Компоненти екологічних цінностей	Критерії	Показники
1	2	3
Емоційно-мотиваційний	Потреба у засвоєнні еколого орієнтованих знань, спонукання до еколого-педагогічних дій, інтерес до власних можливостей і здібностей здійснювати майбутню еколого-педагогічну діяльність та наявність позитивного емоційного ставлення до неї, емоційної оцінки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення сутності проблеми формування екологічних цінностей у процесі професійної підготовки. 2. Усвідомлена необхідність засвоєння еколого орієнтованих знань для здійснення еколого-педагогічної діяльності у початковій школі. 3. Цілеспрямоване бажання засвоїти еколого-педагогічні дії у роботі з молодшими школярами. 4. Постійний інтерес до розширення власних можливостей і розвитку власних здібностей для здійснення майбутньої професійної діяльності на основі екологічних цінностей
Когнітивний	Еколого орієнтовані знання майбутніх учителів початкової школи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повнота природничо-наукових, професійно-педагогічних, методико-природничих знань екологічної спрямованості. 2. Глибина знань глобальних проблем екології. 3. Філософсько-історичне розуміння сутності взаємозв’язку природи, людини й суспільства в сучасних умовах.

Продовження табл. 2

1	2	3
		4. Осмислення сучасних ідей, функцій і завдань екології. 5. Спрямованість до розширення знань про екологічну ціннісну складову професійної діяльності вчителя початкової школи. 6. Свідомий вибір екологічних цінностей для власної життєдіяльності. 7. Усвідомлення значення екологічних цінностей для життєдіяльності соціуму. 8. Прийняття екологічних очікувань і установок, намірів екологічного змісту. 9. Відповідальне ставлення до природи й дитини
Діяльнісний	Регуляція майбутньої еколого-педагогічної діяльності та поведінки на основі екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи	1. Міцність сформованості аналітико-оцінних, прогностичних, проєктивних і практичних еколого орієнтованих вмінь. 2. Міцність сформованості конструктивних умінь щодо відбору навчального матеріалу для молодших школярів відповідно до завдань екологічної освіти. 3. Розвинутість уміння визначати оптимальні організаційні форми, дидактичні методи й засоби екологічного виховання молодших школярів у майбутній еколого-педагогічній діяльності. 4. Розвинутість уміння робити методичний аналіз еколого орієнтованих уроків у початковій школі. 5. Стале володіння педагогічною діагностикою наявності розвинутості екологічних цінностей у молодших школярів. 6. Якісний аналіз еколого орієнтованих заходів початкової школи майбутнім учителем. 7. Всебічний аналіз виховних заходів екологічної спрямованості у планах вчителів початкової школи. 8. Створення еколого орієнтованих проєктів з молодшими школярами
Рефлексивно-творчий	Інтелектуальна активність майбутнього вчителя на основі самоаналізу, самоконтролю, самооцінки у співвіднесенні власних здатностей і можливостей свого реального “Я-екоціннісного” з ідеальним “Я-екоціннісним”, що вимагає майбутня еколого-педагогічна діяльність	1. Наявність сформованих рефлексивно-творчих умінь самовизначати, самопізнавати, самокоректувати еколого орієнтовані знання. 2. Синтезування свого розуміння про себе як екоцілісну особистість. 3. Наявність умінь переглядати своє навчання у зв'язку з екологічними цілями й ідеями. 4. Якісний аналіз та адекватна оцінка своєї здатності до навчання молодших школярів екологічними цінностям у професійній діяльності (самооцінка, самоконтроль). 5. Наявність умінь здійснювати взаємооцінювання і взаємоконтроль у майбутній еколого-педагогічній діяльності

Висновки. На основі розглянутих положень ми виділили рівні сформованості екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи при здійсненні еколого-педагогічної діяльності, а саме: низький, задовільний, середній та високий.

Отже, нами визначено структурні компоненти екологічних цінностей, критерії, показники, рівні їх сформованості. Зазначимо, що формування еколого орієнтованого студента передбачає відповідної моделі професійної підготовки, яка повинна відповідати сучасним запитам початкової школи до такого фахівця.

Список використаної літератури

1. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Юрій Дмитрович Бойчук. – Харків, 2009. – 459 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика : [монографія] / А. М. Крамаренко. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – 380 с.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2014.

Крамаренко А. Н. Критерии, показатели и уровни сформированности экологических ценностей будущих учителей начальной школы

В статье представлены критерии, показатели и уровни сформированности экологических ценностей у будущих учителей начальной школы. Установлена взаимосвязь между компонентами экологических ценностей и их критериями и показателями.

Ключевые слова: *будущие учителя начальной школы, критерии, показатели сформированности экологических ценностей.*

Kramarenko A. Criteria, Indicators and Level of Development of Ecological Values of Future Primary School Teachers

The future teachers of initial school have criteria, indexes and levels of formed of ecological values. It is in-process marked that the ecological values of future teachers of initial school, indisputably, have an external display, consequently, external signs on the basis of which it is possible to carry out the evaluation of their formed for the teacher of initial school. Consequently, we talk about criteria, which express general essence signs after which it is possible to know, to define and describe the components of ecological values of future teacher. In the article criteria, indexes and levels of formed of ecological values, are exposed for the future teachers of initial school. Certainly intercommunication between the components of ecological values and their criteria and indexes. On the basis of the considered positions we selected levels formed of ecological values of future teacher of initial school during realization of ekologo-pedagogical to activity, namely: low, satisfactory, middle and high.

Key words: *future teachers of initial school, criteria, indexes of formed of ecological values.*